

Padişah II. Abdülhamit'e karşı muhalif örgütlenmenin en önemli merkezini Askeri Tıbbiye oluşturuyordu

İkinci Meşrutiyet'in doğuşu

II. Meşrutiyet'in doğumunu hazırlayan ana etken **Abdülhamit**'in baskı yönetimine karşı aydınlar tarafından yürütülen muhalefetti. (Tanör, 167)

Aslında, II. Abdülhamit baskıcı yönetimini sürdürürken kendisini ayakta tutabilmek için, askeri ve sivil eğitim alanında ufak da olsa bazı atılımlar yapmak zorunda kalmıştı. Bu dönemde, kısıtlı da olsa yeni askeri ve sivil orta ve yüksek dereceli okullar açıldı. Bunların uyguladıkları eğitim ister istemez, çağdaşlığa ve yeni fikirlere açılımı sağlıyordu. Askeri ve sivil okullar, özellikle tıp eğitiminde açılan okullar önemliydi. Tıp eğitiminin pozitif ve akılcı niteliği, bu okullardan yetişenleri tutucu değerlerden uzaklaşmaya götürüyordu. (B. Lewis, a.g.e. VI. Bölüm. Ayrıca bkz: **Şerif Mardin**, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1964, s.31 – s.214)

II. Abdülhamit yönetimine karşı örgütlenmenin yuvasını Askeri Tıbbiye oluşturmuştur. Örgüt 1895'e kadar yeni üyeler kazanmak, gizli toplantılar yapmak ve özgürlükçü yayınları okumakla yetiniyordu. Daha sonra bu örgüt İttihat ve Terakki (Birleşme ve Gelişme) adını aldı. İlk dönemde İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerinin odak noktası, ihtilalci eylem değil, örgütlenme ve basın yoluyla aydınlatma faaliyetleriydi. Meşveret, Osmanlı, İntikam, Kanun-ı Esasi gibi gazetelerle, imparatorluğun çeşitli halklarına sesleniliyordu.

1899'da Jön Türk akımının canlandığını gözlemliyoruz. Almanya ile II. Abdülhamit arasındaki yakınlığın gün yüzüne çıkması ve Bağdat demiryolu projesinin Almanlara verilmesi, yurtseverler üzerinde olumsuz etkiler yarattı. Almanların bu önemli ekonomik projede kayırılması, özellikle aydınlar üzerinde etkili oldu; canlanma yarattı. (Aksın, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek, 34-37)

JÖN TÜRK DÜŞÜNCESİ

Jön Türklerin esin kaynağı, kendilerinden yarım asır kadar önce yaşamış Genç Osmanlılar'dır. Yukarıda bir nebze değindiğimiz **Ziya Paşa**, **Ali Suavi**, **Şinasi**, **Namık Kemal**, I. Meşrutiyet'in ilanı sağlayan ve ilk Türk anayasasının mimarı **Mithat Paşa**, Jön Türkler için düşünsel kaynaklık etmişlerdir.

Jön Türkler, tıpkı Genç Osmanlılar gibi dışa açıktırlar. Akılcılık (pozitivizm), anayasaya dayalı Meşrutiyet yönetimi, kadın hakları gibi pek çok ilerici düşünce Jön Türkler tarafından dile getirilmiştir.

Bu dönemde Batı uygarlığının bir bütün olarak benimsenmesini isteyen pozitivist düşünce akımı ile muhafazakâr ve dinci kurallara dayalı İslami düşünce akımı yan yana yürüyor ama kıyasıya mücadele halindeydi. Kimi yazarlar da Türkleri Müslüman oldukları için barbarlıkla suçlayan Batı'ya karşı, inatla İslamcılık akımını savunuyorlardı.

Jön Türkler, özellikle II. Abdülhamit'in baskı rejimine karşı çıkıyorlar, Kanun-ı Esasi'nin (Anayasa) yeniden yürürlüğe girmesini, Osmanlı devletinin Meclis'e dayalı meşrutî bir rejim içinde yüzmesini istiyorlardı.

Müslüman olan-olmayan herkese siyasal hakları ve adalet sağlanmalıydı; anayasaya dayalı meşrutiyet rejimi ilan edilmeliydi. Jön Türkler, devletin sürekliliğinin ancak böyle sağlanabileceğini varsıyorlardı. Bu noktada, Jön Türklerin Osmanlılık ve Türkçülük arasında gelgitler yaşadıkları da bilinmektedir. (Tanör, 169)

O günlerin eşine az rastlanırdı yapıdaki Osmanlı toplumunu bir Fransız yazar şöyle özetliyor: **"Osmanlı İmparatorluğu eşine az rastlanırdı bir kozmopolit yapı üzerinde kuruluydu. Toplumunu yirmi kadar milliyetler oluşturan, hanedanı kimsen Türk, ordusu Türk ve Arnavut, din uleması Türk ve Arap, tacirleri Rum, Ermeni ve Yahudi olan, diplomasisi Ermeni ve Rumlar tarafından yürütülen, üst sosyal sınıfları Farsça ve Fransızca eğitim gören bu devlet, bir Türk imparatorluğundan çok, bir uluslararası imparatorluktu."** Millet kelimesi **"ulus değil, dinsel topluluk (cemaat) anlamına gelmekteydi"**. (J. Demy Marchand'dan aktaran B. Tanör, a.g.e. s.169-170)

Bu nedenle Jön Türkler, Türkçü ya da uluşçu özlemlerini köşeli siyasal modellere dökmekten kaçınılmaktaydılar. Bu sırada Osmanlı devletinin kurtarıcısı yönünde, Osmanlılık, İslamcılık, Adem-i Merkeziyet ve Türkçülük akımları boy göstermişti.

II. Abdülhamit baskıya dayalı rejimini yürütmek için İslamcılığı benimsiyor ve destekliyordu. Bu yolla imparatorluğun bütünlüğünü korumaya çalışıyordu.

Aydınlar tarafından yürütülen muhalefet sonucunda okullarda da ıslahat hareketlerine girilmiş, yeni okullar açılmaya başlanmıştı.

Politik harekete askerin katılımı da sağlanmalıydı

1908 devriminden on yıl kadar önce **Tevfik Fikret**, II. Abdülhamit'in baskı rejimi altındaki İstanbul'un düşkünlüğünü anlatan ünlü Sis şiirinde şöyle yazıyordu:

*Sarmış yine afakımı bir dud-ı muammid
Bir zulmet-i beyza ki pey-
a pey mütezayid...*

Bu dönemde aydınların oydıkları cesur ve yılmaz mücadele unutulmamalıdır.

Edebiyat dünyasında **Tevfik Fikret** gibi aydınlanmacı şairler, **Cenap Şehabettin**, **Mehmet Rauf**, **İsmail Safa**, **Süleyman Nazif** gibi yazarların gayretleri unutulamaz.

Tevfik Fikret'in, **Sis**, **Ferda**, **Millet Şarkısı**, **Tarih-i Kadim**, **Doksan Beşe Doğru** gibi şiirleri, genç özgürlükçüleri yönlendiriyordu. **Hele Hanı-ı Yağma** şiiri günün koşullarını anlatıyordu...

*Efendiler pek açsınız, bu çehrenizden bel-
lidir.*

Yiğün, yemezseniz bugün, yarın kalır mı kim bilir....

*Yiğün efendiler yiğün, bu ham-ı iştihâ sizin
Doynunca, tiksürünce, çatlayınca kadar yiğün.*

***

Bu şiirler ve edebiyatçı aydınları etkiliyordu.

II. Abdülhamit'in baskıcı yönetiminden kaçan Jön Türkler 1902 yılında Paris'te Birinci Jön Türk Kongresi'ni topladılar. Bu kongrede iki önemli tez çıktı.

Birinci teze göre yalnız yaygın ve propagandayla dönüşüm gerçekleşmezdi, askerlerin de bu büyük faaliyete katılımı sağlanmalıydı. Bu görüş genellikle benimsendi, daha doğrusu bu görüşe karşı çıkan olmadı. Böylece, II. Abdülhamit'e muhalefet için sivillerin yürüttüğü yaygın ve propaganda politikası askerin vurucu gücüyle desteklenecekti. Bu nedenle genç subaylar örgüte alınacaktı.

İkinci tez, devrimin gerçekleşmesi için yabancı desteklere ihtiyaç vardı; özellikle İngiltere ve Fransa'nın desteği sağlanmalıydı.

Prens Sabahattin bu görüşü savunuyordu. Ancak uzun yıllar Paris'te Jön Türklerin liderliğini yürüten **Ahmet Rıza Bey** bu görüşe karşı çıktı. Sonunda Jön Türk hareketi ikiye bölündü. Özel girişimci ve yerinden yönetimci **Prens Sabahattin**'in grubu **Teşebbüs-ü Şahsi** ve **Ademi Merkeziyet Cemiyeti**'ni kurarak yollarını ayrı bir çizgide sürdürdüler.

Birinci gruptakiler Osmanlı Terakki ve İt-

tihat Cemiyeti ismini alarak ciddi bir örgütlenme faaliyetine giriştiler.

Sonradan II. Meşrutiyet ilan edilince İttihat Terakki - Hürriyet ve İtilaf ikililiği; Cumhuriyet döneminde de sürdü. CHP İttihat ve Terakki geleneğini, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi, ANAP ve sonunda AKP, Hürriyet ve İtilaf geleneğini sürdürdü. Türk siyasal yaşamında ki bu ikilik, bu bölünmeden kaynaklanır.

ASKERLER FAALİYETE KATILIYOR

1905 yılı bir bakıma dönüm noktasıdır. İran'da Meşrutiyet hareketi başarılı oldu. Bir İslam ülkesi olan İran'da o sırada Meşrutiyet rejiminin kurulabilmesi, Osmanlı aydınları üzerinde etkili olmuştu.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti de 1906 yılında ilk olarak II. Abdülhamit'i hedef aldı; tüzüğüne Meşrutiyet'e ulaşma mücadelesini amaç olarak koydu.

Bu arada özellikle Selanik ve Şam'da subaylar arasında yeni ve gizli örgütlenmeler başladı. Önce Şam'da, sonra da Selanik'te **Mustafa Kemal**, **Ömer Naci**, **İsmail Canbulat**, **Ali Fuat Cebesoy**, **Enver**, **Cemal** gibi genç

subaylar ve **Talat Bey** gibi yetenekli örgütçüler hareketin içine girdiler.

Avrupa devletlerinin çıkar ve paylaşma hesaplarının odak noktası olan Balkanlar ve Makedonya'da genç subaylar arasında hareket halindeydiler. 1906'da Selanik'te asker ve sivil aydınların kurduğu gizli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Rumeli'de asker ve sivil kesimlerde hızla yayılıp örgütlenmeye başladı.

Bu cemiyetin üyeleri genellikle asker ve mülikî memurdu. Hemen hepsi, çağdaş eğitim yapan okullardan yetişmişlerdi. İnandıkları hedefleri ve ideolojileri ile özgürlükçü, reformist, Türkcü idiler; uluşçu yönleriyle niteliklerini gösteriyorlardı.

1907'de daha ziyade asker üyeleri olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyetleri birleşti: Bu birleşimden ihtilalci nitelikleri ağır basan İttihat ve Terakki doğdu.

Böylece 1907 sonlarına gelindiğinde, II. Abdülhamit'e karşı muhalefetle başlayan Jön Türk Hareketi, gerek örgütsel ve gerekse vurucu gücüyle bir varlık olarak ortaya çıkıyor ve kamuoyunda imparatorluğun geleceğini etkileyebilecek bir görünüm kazanıyordu.

JÖN TÜRKLERİN İKİNCİ KONGRESİ

Jön Türk hareketinin ikinci kongresi 29 Aralık 1907 tarihinde yine Paris'te toplandı.

Kongrede İttihatçı kanatlar ve Prens Sabahattin grubu ve diğer bütün siyasal eğilimler bir araya getirildi. Çelişkili de olsa birlik havası yaratıldı.

Kongrede yine Merkezçilik-Ademi Merkeziyet konuları tartışıldı, ancak bir sonuca varılmadı, ama herkesin üzerinde anlaşıldığı konular belli olmuştu. Alınan kararlar şunlardır:

- ✓ II. Abdülhamit tahttan inmeye zorlanmalıdır.
- ✓ Osmanlı yönetim düzeninin değişmesi ve; parlamentolu bir meşrutiyet rejiminin kurulması sağlanmalıdır.
- Bu hedeflerin gerçekleşmesi için çalışma yöntemi

olarak:

- ✓ Ordu içinde propagandaya ağırlık verilmesi,
- ✓ Halkın vergi ödememek yolunda pasif direnişe çağırılması,
- ✓ Hükümete karşı silahlı-silahsız direnişler yapılması, grevler düzenlenmesi,
- ✓ Genel ayaklanma koşullarının hazırlanması yönünde kararlar alındı.

1906-1908 yıllarında kitle eylemlerinin yükselişe geçtiği gözleniyor. 1906'da halk, Kastamonu'da belediye seçimlerini boykot etti. 1907'de Erzurum'da **"Can Verir"** adlı tüccar örgütüyle Prens Sabahattin-ciler çatıştı. Sonunda kitle hareketleri görüldü. Başlıca talepler, vergilerin kaldırılması ve bölge yöneticilerinin değiştirilmesi üzerinde yoğunlaştı.

Balkanlar ve Makedonya

Asıl kaynaşma kuşkusuz Balkanlar ve Makedonya'daydı. 1908 yılı Temmuz ayına gelindiğinde toplantı ve gösterilerin tüm Rumeli'yi sardığını görüyoruz. Yıldız Sarayı'nda oturan Padişah'a çekilen telgraflarda Meşrutiyet'in ilanı isteniyordu.

Zaten Rumeli'nde ortam hazırdı. Ezici vergiler halkı bezdirmişti, yerel yöneticilerin baskıcı tutumu ve yolsuzlukları yanında milliyet ve dinsel çelişkileri körükleyen politikaları kitle eylemlerine yataklık ediyordu.

Sosyal ve siyasal muhalefet yapılıyor ve askerler arasında da geniş destek buluyordu.

Tarihi ve siyaset bilimci **Feruz Ahmad**'in belirttiği gibi, bu harekete önderlik eden İttihat ve Terakki, 1908 Temmuz ayı başlarında Rumeli'nde geniş bir çoğunluğa artık sırtını dayaması bulunuyordu.

İş o kadar ileriye gitmişti ki, Rumeli Vilayetleri Genel Müfettişi **Hilmi Paşa**, temmuz ayında Padişah II. Abdülhamit'e çektiği telgrafta durumu şu sözlerle anlatıyordu:

"Zatı şahanelerine şunu arz ederim ki, bu taraflarda benden başka herkes İttihatçıdır."

Devrimcilerin cesaretlenmesi

1908 yılı ortalarına gelindiğinde Türkiye'de devrimcileri cesaretlendirecek pek çok gelişme vardı. Uzakdoğu'da meşrutî bir krallık olan Japonya, daha birkaç yıl önce krallıkla yönetilen Rusya'yı yenmişti. Hem Rusya hem de İran bunu Meclis'li bir yönetimin üstünlüğünün bir göstergesi olarak kabul etmiş ve Rusya yumuşak bir geçişle, İran'da ise devrimle meşrutî ve parlamenter rejime geçmişlerdi. Tam bu sırada Avrupa'da (9-10 Haziran 1908) İngiliz ve Rus hükümdarları **Reval**'de buluştular. Bu buluşma, Avrupa'nın hasta adamı olarak nitelenen Osmanlı Devleti'nin cenaze törenini haber veriyordu. Korkuluyordu ama herkes her derde deva gibi görülen meşrutiyet idaresinin hemen kurulmasından yana olmaya başladı.

Reval görüşmeleri, Makedonya'da ulusalçı subayları kuşkulandırıyor, vatanın parçalanacağı yorumları yapıyordu.

II. Abdülhamit'in Rumeli'nde durumu yerinde incelemek ve huzursuzluğun gerçek nedenlerini saptamak için gönderdiği görevliler de bir şey yapamıyorlardı. Bunlardan birisi olan eski polis müdürü **Nazım Bey**, raporuyla İstanbul'da silmeden önce 11 Haziran 1908'de Selanik'te diňla vuruş yaralandı.

Ayrıca bu konularda en faal durumda olan Selanik'teki 3. Ordu'nun komutanı ve yaverleri görevlerinden alındılar. Yerlerine saraya sadık subaylar atıldı. Subaylar arasındaki ihtilalci davranışları öğrenmek için gönderilen ajanlar, bir hücreyi açığa çıkarınca, yüzbaşı **Resneli Niyazi Bey** 400 kişiyi bulan yandaşlarıyla dağa çıktı, Ohri ve Manastır bölgesinde direniş başlattı. (3 Temmuz 1908)

Meşrutiyet ilan ediliyor

Padişah'a çekilen telgraflarda **"Kanuni Esasi'nin"** ilanı ve **"Meclis'in"** toplanması isteniyordu.

Padişah, başyaverlerinden **Şemsi Paşa**'yı isyanları bastırmak üzere Makedonya'ya ordunun başına gönderdi, ancak Şemsi Paşa bir İttihatçı tarafından Manastır'da öldürüldü (7 Temmuz 1908). Bu hareket Padişah ve yandaşlarını moral çöküntüsüne uğrattırken, İttihat ve Terakki yandaşlarını, hükümetin ileri gelen paşalarından birisini korumadaki yetersizliği nedeniyle cesaretlendiriyordu.

23 Temmuz 1908 günü, İttihat ve Terakki Manastır'da hürriyeti ilan etti. O gün bütün Rumeli'nden telgraflar Saray'a yağdı. Aynı günün gecesi II. Abdülhamit, Kanuni Esasi'nin yeniden yürürlüğe girdiğini açıklamak zorunda kaldı ve II. Meşrutiyet'i ilan etti.

**Yarın:
irticanın ayak sesleri**